

Kutatási beszámoló

Reformpedagógia és életreform - recepciós tendenciák, intézményesülési folyamatok

1. A kutatás nemzetközi beágyazottsága, és közvetlen előzményei

A reformpedagógia és az életreform-mozgalmak kapcsolatával foglalkozó kutatás, amelyre a 2015-2019 között megvalósuló OTKA projekt épült, témájában, valamint a *pedagógia-, művelődés-, illetve társadalomtörténeti* szempontok komplex egységének megragadására törekvő megközelítésmódjában nemzetközi téren is újszerű kezdeményezésnek számít. Kapcsolódik azokhoz az 1990-es években kezdődő társadalomtörténeti orientációjú, elsősorban német és angol-amerikai kutatásokhoz, amelyek a modernizáció folyamatait vizsgálva feltárják azokat a társadalmi folyamatokat, amelyek keretében megjelennek a 19. század végére Európa nyugati régiójában és az Egyesült Államokban egyre dinamikusabban kiteljesedő modernizáció ellenes - a korszak művészeti és szellemi-filozófiai áramlataiban is erőteljes civilizációkritikai mozgalmak.

A 2004-ben kezdődő kutatás azokat a társadalmi reformmozgalmakat vizsgálja, amelyek nem politikai eszközökkel, hanem az egyes emberek mentalitásában, világfelfogásában bekövetkező gyökeres átalakulás árán, egyéni életük reformja útján kívánták az elengedhetetlen társadalmi változásokat kikényszeríteni. Ezeket az önreform irányzatokat tárgyalja a témával foglalkozó nemzetközi szakirodalom az *életreform* gyűjtőfogalom alatt. A reformtörekvések jellemzője, hogy a társadalom jövője szempontjából kívánatosnak tartott egzisztenciális változásokat, a „természethez való visszatérés” a „természetes életmód” segítségével, az egyéni életvitel, az étkezés, a lakóhelyi környezet, az egészség megőrzésének reformja útján kívánták megvalósítani. Az életreform mozgalom tehát ezeknek – az ember és természet, ember és munka, ember és Isten – kapcsolatát a „menekülés a városból” civilizációkritikai jelszavával összekapcsoló sokszínű irányzatoknak az összességét (például kertváros-építő, földreform, antialkoholista, továbbá vegetáriánus, természetgyógyászati, testkultúra mozgalmak) komplex együttesét jelenti. A reformok a társadalmi kapcsolatok új elemeit is megteremtik; átalakítják a szabadidő eltöltésének, a lakókörnyezet kialakításának hagyományos formáit, a nemek közötti kapcsolat érzelmi szociális, szexuális, illetve erotikus dimenzióit, de kiterjednek a társadalmi élet további területeire, a gazdasági életre, a nevelésre, a művészetekre és a vallásra is.

A fenti társadalmi és pedagógiai reformmozgalmak hazai kibontakozását vizsgáló 2015-ben kezdődő 2019 decemberében lezáruló új kutatási projekt előzményeit a kutatócsoport ezirányú széleskörű hazai és nemzetközi együttműködés keretében Németh András témavezetésével megvalósult korábbi sikeres pályázatait jelentették: a 2004-2007, illetve 2008-2013 futamidejű Reformpedagógia és életreform (K 68484 és) című OTKA kutatásra, továbbá a grazi egyetemmel közös 2005-2006, illetve 2006-2007 futamidővel megvalósuló Pedagógiai mozgalmak az Osztrák-Magyar Monarchiában című, az Osztrák-Magyar Akcióalapítvány által is támogatott kutatási projektek (témavezető: Németh András- Johanna Hopfner). A kutatások eredményei számos hazai és nemzetközi szakmai rendezvényen, részben a fenti kutatások részeredményeit összegző saját szervezésű nemzetközi szimpóziumokon (2004: Lebensreform und Reformpädagogik in Mitteleuropa, 2004: Eger, Pädagogische Strömungen in der k.u.k. Monarchie, 2006: Graz, 2007: Szombathely, 2009:

Fürstenfeld, A magyar mozdulatművészet a korabeli társadalom és művészet tükrében, 2012 szeptember: Iparművészeti Múzeum, Budapest, Survival of Utopias I-II. Institutionalisation of Life Reform Ambitions in the First Half of the 20th Century. 2013. január: ELTE, 2013 április: Selye Egyetem Komarno), továbbá hazai (ONK 2005-2013 között és nemzetközi konferenciákon (pl. International Standing Conference for the History of Education különböző rendezvényei) kerültek bemutatásra. A korábbi kutatási projektek keretében különböző hazai és nemzetközi tanulmánykötetekben és szakmai folyóiratokban mintegy 150 tudományos közlemény jelent meg (Fontosabb tanulmánykötetek: Németh András – Mikonya György – Skiera Ehrenhard (Hrsg.) (2005): *Reformpedagógia és életreform (Reformpädagogik und Lebensreform)*. Gondolat Kiadó, Budapest; Skiera Ehrenhard – Németh András – Mikonya György (Hrsg.) (2006): *Reformpädagogik und Lebensreform in Mitteleuropa*. Gondolat Kiadó, Budapest; Németh András – Hopfner Johanna (Hrsg.) (2008): *Pädagogische Strömungen in der k. u. k. Monarchie*. Lang Verlag, Frankfurt am Main; Németh András – Pirka Veronika (Hrsg.) (2010): *Pädagogische und kulturelle Strömungen in der k. u. k. Monarchie II*. Eine Sammlung aus der Beiträgen der internationalen Konferenz, 24-25 April 2009, Fürstenfeld, Neveléstörténet, 7. 1-2; Németh, András. – Skiera Ehrenhard (Hrsg.) (2012): *Lehrerbildung in Europa*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main; Németh András – Pirka Veronika (szerk.) (2013): *Az életreform és reformpedagógia – recepció és intézményesülési folyamatok a 20. század első felében*). Gondolat Kiadó, Budapest; Beke László – Németh András – Vincze Gabriella (szerk.) (2013): *Mozdulat – magyar mozdulatművészet a korabeli társadalom és művészet tükrében*. Gondolat Kiadó, Budapest; Németh András – Pirka Veronika (szerk.) (2013): *Továbbélő utópiák*. Gondolat Kiadó, Budapest).

2. A kutatócsoport személyi állománya és intézményi beágyazottsága és működésének rendje

Az ELTE PPK Elméleti, Történeti és Összehasonlító Kutatócsoportjának keretében (korábban Pedagógiatörténeti Tanszék), a Szegedi Egyetem kutatóinak bevonásával folyó kutatásba az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskolájának Elméleti és Történeti Doktori Programjának (korábban Pedagógiatörténeti Program) doktoranduszai, valamint a pedagógia BA és MA szakos hallgatói is bekapcsolódtak. A kutatás résztémái meghirdetett doktori témák formájában bekerültek az Elméleti Doktori Program választható témái közé, így a kutatási eredmények felhasználásra kerültek a Doktori Program keretében készített több doktori értekezésben is. Ennek eredményeként korábban több hallgató (Sztrinkóné Nagy Irén, Sanda István Dániel, Vincze Beatrix, Németh Regina, Pirka Veronika, Pethő Villó, Berzsényi Emese) már sikerrel megvédte a kutatás témájára épülő doktori disszertációját. A kutatás résztémái emellett felhasználásra kerültek, a kutatásban résztvevő további doktori hallgató időközben megvédett, illetve előkészületben lévő újabb munkájában is.

A kutatócsoport személyi állományát a hat vezető kutató (Boreczky Ágnes, Mikonya György majd Horváth H. Attila, Németh András (témavezető), Pukánszky Béla, Tészabó Júlia, Vincze Beatrix) három posztdoktor kutató (Szabó Zoltán András, Pethő Villó, Pirka Veronika) mellett 11 doktorandusz és doktorjelölt (Balogh Brigitta, Balogh Janka, Sente Dorina, Nagy Andrea, Földiné Irtl Melinda, Komár Lajos, Polyák Zsuzsanna, Amati Gergely, Hársfalvi Virág, Fenyves Márk, Földesi Renáta, Sófalvi Emese) alkotta. Közülük heten a kutatási projekthez kapcsolódó résztémákban írják doktori munkájukat is. Időközben megvédére került a egy témához kapcsolódó doktori disszertáció (Földesi Renáta), továbbá a témában egy sikeres habilitációs dolgozat is elkészült (Vincze Beatrix). (ld. a mellékletben szereplő publikációs listaát) A projekt által biztosított költségkeret terhére alkalmazásra került Kempf

Katalin, aki szenior kutatóként és kutatási asszisztensként tevékenykedett. A kutatócsoport tagjai havonkénti rögzített időpontban tartott kutatási megbeszélések keretében dolgozták fel az aktuális kutatási kérdéseket. A Neveléstudományi Doktori Iskola Elméleti Történeti Programjának keretében 2007-2009 között a projekt elméleti megalapozását jelentő kurzusok mellett heti 2 órában minden félévben meghirdetésre kerültek a téma feldolgozására szolgáló kutatási szemináriumok is.

A munkába a kutatócsoport állandó német (Prof. Dr. Ehrenhard Skiera Europa-Universität Flensburg), osztrák (Prof. Dr. Johanna Hopfner Karl-Franzens Universität Graz és kutatócsoportja), további svájci, olasz és cseh, kutatók is bekapcsolódtak, akik a részkutatások mellett a projekt különböző tudományos rendezvényei mellett közös publikációk alkotóiként is bekapcsolódtak a kutatásba.

3. A kutatás résztémái és eredményei

A korábbi részkutatások feltárták az életreform mozgalmak és a reformpedagógia magyarországi intézményesülésének kezdeti korszakát (a századfordulótól az I. világháborúig), majd az 1920-as évek korai intézményesülési szakaszának főbb folyamatait, valamint azonosították azokat a *területeket* (életforma, értékek, fogyasztás stb.), *műfajokat*, *intézményesülési és legitimációs szinteket* (ideológiák, életforma-elképzelések, életpályák, társadalmi szerepek stb.), ahol az életreform mozgalmak különböző elemei *sűrű* vagy *lazább szövésű, eltérő formájú mintázatokat* öltve megjelentek.

Az új kutatási szakaszban részben ezekre az eredményekre alapozva, akorábbi részkutatások elmélyítés mellett, az 1930-1940-es években a magyar társadalmi, illetve szűkebb értelemben vett pedagógiai intézményesülési folyamatok újabb mintázatainak, illetve korábbi elemeinek továbbélésének vizsgálatára, a pedagógiai reformfolyamatok alakulására gyakorolt hatásuk feltárására és elemző áttekintésére került sor. Ennek során a nemzetközi térbe helyezett kutatási horizont segítségével sor került az életreform közép-európai recepciójának kritikai nézőpontú, komparatiztikai elemzésére, továbbá a korszak életreform gyökerű társadalmi, illetve pedagógiai reformjainak és a magyar társadalomban is kibontakozó különböző orientációjú életreform ideológiák szélsőséges megnyilvánulásainak (például a fajelmélet, antiszemitizmus) differenciált elemzésére is. A kutatás során láthatóvá váltak azok az eddig feltáratlan összetett jelenségek is (pl. sokfunkciós kapcsolatrendszerek), melyek a két világháború közti társadalom és a recepció finomabb szerkezetére irányították a figyelmet. A kutatási eredmények nyomán megállapíthatóvá vált, hogy az 1930-as években új szakasz kezdődött az életreform mozgalmak hazai „emancipációjában”: a) azok mentalitáselemei mind szélesebb társadalmi közegekben elfogadottá váltak, b) főbb diskurzusai beépültek a pedagógiai gondolkodásba és nevelési gyakorlatba, c) annak népies retorikája beintegrálódott a korszak kurzusideológiáiba, illetve ellenzéki mozgalmaiba. A kutatás láthatóvá tette azokat a kapcsolati hálókat, amelyek összekapcsolták a korszak értelmiségi, tudós és művészeti elitjét.

Főbb innovatív tudományos eredmények: a) a pedagógiai reformoknak a társadalmi modernizáció sajátos közép-európai formáinak kibontakozása során betöltött sajátos szerepének és ennek részeként az életreform mozgalom sokszínű mozaikképének mind teljesebb megalkotása b) az eddig még nem vizsgált időszakban, az harmincas években kibontakozó különböző magyar pedagógiai irányzatok és reformok eddig jórészt ismeretlen életreform gyökereinek, főbb intézményesülési folyamatainak mikro- és makroszintű összetevőinek további feltárása. c) A korszak meglehetősen ambivalens fejlődési

folyamatainak a jelenleginél árnyaltabb bemutatása, amelyek a modernizációs és a különböző modernizáció ellenes kritikai mozgalmak sajátos vegyülését és kiszolgáltatottságát eredményezik, illetve azok közvetlen és látens kapcsolódását a különböző totális ideológiákhoz.

A kutatás az alábbi egy-egy szenior kutató által koordinált altémák keretében valósult meg:

1. Életreform közösségek és mozgalmak (vegetarianizmus, természetgyógyászat, testkultúra) hazai intézményesülése a harmincas években, tevékenységük főbb elemi, kommunikációs formái és vallási spirituális gyakorlata. Vezető kutató: Prof. Dr. Németh András. A kutatásban résztvevő posztdoktor hallgató: Bezsenyi Emese. doktorandusz hallgatók: Balogh Brigitta, Balogh Janka, Nagy Andrea, Földiné Irtl Melinda, komár Lajos

2. Életreform gyökerű tánc- és mozdulatművészeti mozgalmak és táncpedagógiai törekvések intézményesülése a harmincas-negyvenes években. Vezető kutató: Prof. Dr. Boreczky Ágnes. A kutatásban részvevő doktorandusz hallgató: Földesi Renáta, Fenyves Márk, Balogh Brigitta. posztdoktor hallgató: Szabó Zoltán András

3. Kodály Zoltán korabeli munkássága és a személye köré szerveződő zenepedagógiai mozgalmak. Vezető kutató: Prof. Dr. Pukánszky Béla. A kutatásba résztvevő zenészi és pedagógiai kompetenciával egyaránt rendelkező további kutatók: Dr. Pethő Villő posztdoktor kutató, Polyák Zsuzsanna, Sófalvi Emese doktorandusz hallgató.

4. Németh László munkássága és a személye köré szerveződő pedagógiai ihletettségu népi tehetségmentő törekvések. Vezető kutató: Dr. Vincze Beatrix, Sente Dorina, Kempf Katalin doktorandusz.

5. Az életreform gyökerű játék- és gyermekkultúra intézményesülése a harmincas években. Vezető kutató: Dr. Tészabó Júlia, doktorandusz hallgató: Hársvölgyi Virág

6. Az életreform és reformpedagógia elemeinek intézményesülési folyamamati, azok megjelenése a korszak releváns folyóirataiban és a mindennapok iskolai gyakorlatában, különös tekintettel az Új Iskolára. Vezető kutató: Dr. Mikonya György, majd Horváth H. Attila. A kutatáshoz kapcsolódó posztdoktor kutató: Dr. Pirka Veronika, doktorandusz hallgató: Amati Gergely.

A kutatás során feltárásra kerültek:

a) a harmincas évek hazai életreform gyökerű közösségei és egyesületei kommunikációs és sajtóorgánumainak főbb diskurzusai, azok azok életmódváltással (pl. alkoholizmus, testápolás, reformétkezés) kapcsolatos, pedagógiai recepciójukban továbbá a korszak új vallásos törekvéseiben is megjelenő főbb mentalitáselemei. A kutatásba bekapcsoltuk a korabeli újvallásoso mozgalmak vizsgálatát is, mivel az életreform különböző irányzatait reprezentáló alternatív életközösségek szoros kapcsolatban álltak a 20. század elején megjelenő különböző spirituális megújulási, illetve vallási reformmozgalmakkal, különösen a buddhista körökkel, a teozófia és antropozófia törekvésekkel, továbbá a spiritualista és okkultista csoportok különböző egyéb irányzataival Köztük és az önmagukat a „földi élet vallásaként” definiáló életreform mozgalmak között számos egyező vonás található. Az új törekvések legfőbb gyakorlóterepei az Európa különböző

országokban és az Egyesült Államokban alapított földművelő kommunák voltak, amelyek a természet-közeli életformát összekapcsolták a természetes- egészséges életvitellel, a vegetáriánus étkezéssel, valamint a dohányzástól és az alkoholtól való tartózkodással, és gyakran a spirituális vallási megújulással. A részkutatás a fenti mozgalmak hazai formáinak feltárására vállalkozott.

A kutatás középpontjában két világháború közötti időszakban működő két jelentős hazai életreform kísérlet, a szentendrei életreformer telepések szabad földszövetkezetének, az 1920-as évek végétől 1945-ig fennálló ún. „bubáni kolónia” működésének feltárása, illetve rekonstrukciója, illetve a háttérben álló nemzetközi recepciós hatások feltárása állt. Ezeket egészítette ki az 1928 és 1938 között kiadott *Életreform* című folyóirat anyagának, továbbá a mozgalom háttérben álló vallási reformmozgalmak (teozófia, antropozófia, hazai buddhista mozgalom) működésének, illetve a fenti mozgalmak pedagógiai recepciójának, nemzetközi kapcsolataik feltárása.

b) az életreform ihletettséggű táncmozgalmak (mozdulatművészet, néptáncmozgalom) a korszak mentalitásváltását és pedagógiai gyakorlatát befolyásoló jellegzetes vonásai:

A kutatás egyfelől a mozdulatművészet/mozdulatművészek intézményes és a személyes kapcsolatok (támogatók, munkatársak, tanítványok stb.) körének további vizsgálatára irányult, részint a mozdulatművészet sajtóbeli recepciójának - közönségének elemzésén keresztül az életreform-elemek változatos mintázatainak megismerését célozta. A kutatási eredmények arra utalnak, hogy a mozdulatművészek közvetítő szerepet játszottak a társadalmi csoportok közti érintkezésekben. Közvetítő, valamint társadalmi térformáló szerepük, és a körvonalazódó új kultúra felhajtó ereje révén a 20-as, 30-as években még vékonyak az eltérő hatalmi helyzet és az ideológiai különbségek mentén alakuló törésvonalak, erőteljesebb az új társadalmi tér *integratív funkciója*. Erre utal többek között az az - egyébként még közel sem teljesen feltárt- *heterogenitás*, mely bár csak rövid időre, mind intézményi, mind személyes szinten felülírta a vallási eredet és a politikai orientációk különbségeit. Ez utóbbiak (az eltérő ideológiai-politikai kötődések, valamint a hozzájuk fűződő pozicionális különbségek és értelmezések) a negyvenes évek második felére megosztó erővé válva ugyanakkor maguk is hozzájárultak a mozdulatművészet felszámolásához.

A mozdulatművészet intézményesülésében fontos szerepet játszott a korabeli sajtó, azon belül is elsősorban a *Nyugat*, mely egyfelől tematizálta a mozdulatművészetrel kapcsolatos kérdéseket, másrészt jelentősen hozzájárult az új művészet legitimációjához. A *Nyugat*, miközben reprezentálta egy újfajta közönség gondolkodását és ízlésvilágát, hatást is gyakorolt rá pl. az új művészet- és testfelfogás, illetve a modern női szerep közvetítésén keresztül. A korabeli sajtóban megjelent kritikák elemzése láthatóvá tette a legitimációs és a recepciós folyamat *kiterjedését*, valamint kirajzolta a mozdulatművészet politikai – társadalmi - kulturális terének finomabb (tér)képét, az új művészet *befogadásának és legitimációjának szintjeit és határait*.

c) a Kodály Zoltán személye köré szerveződő zenei mozgalmak reformtörekvéseinek a korszak mentalitásváltását és pedagógiai gyakorlatát befolyásoló jellegzetes vonásai:

A magyar életreform-mozgalom zenepedagógia-történeti összetevőit feltáró és elemző kutatás második szakaszának fókuszában a Kodály Zoltán által kidolgozott komplex

pedagógiai módszer, illetve annak gyakorlati megvalósulása, valamint – ehhez szorosan kapcsolódva – a Kodályt követő zenepedagógusok harmincas negyvenes években kifejtett elméleti és gyakorlati munkássága, elsősorban a a Kodály hatására létrejött, sajátosan magyar zenei mozgalom, az „Éneklő Ifjúság.” és annak életreform kötődése állt. Feltárássra került a mozgalmat tulajdonképpen létrehozó Kodály-tanítványokból és követőkből álló úgynevezett „Énekesrend” tevékenysége, a mozgalomban fellelhető életreform-motívumok megjelenése, azok rendszerré szerveződése, továbbá azok a kapcsolódási pontok, amelyek az 1945 utáni magyar zenepedagógiai tehetségmentő és tehetségfejlesztő törekvésekhez kapcsolódnak (a Békés-Tarhoson 1946-ban létesített, majd 1954-ben megszüntetett Énekiskolát megalapozó zenepedagógiai elmélet és az ott folyó pedagógiai tevékenység)

- d) Németh László munkássága és a személye köré szerveződő pedagógiai ihletettségu népi tehetségmentő törekvések a korszak mentalitásváltását és pedagógiai gyakorlatát befolyásoló jellegzetes vonásai

Németh László a két világháború szellemi élet harmadik utas, életreform orientációjú irányzatának kiemelkedő alakja, akinek munkáiban erőteljes hangsúlyt kapnak az életreform közép-európai „völkisch“ vonulatának retorikai elemei: népies alapokon nyugvó társadalomutópiájában a nép, a nemzet megmentését a vidék Magyarországnak kulturális felemelésében látja. Németh László harmincas években kibontakozó művelődési reformjában elkötelezett harmadik utas gondolkodóként olyan iskola és reform életforma vízióját fogalmazta meg, amely számos ponton kapcsolódik a kor reformpedagógiai és életreform törekvéseihez. A kutatás során feltárássra kerültek a fenti mozgalmak hazai és nemzetközi forrásai, illetve azok eszmei és gyakorlati megvalósulásának közös vonásai, nemzetközi recepciójának főbb összetevői is.

- e) Az életreform gyökerű játék- és gyermekkultúra intézményesülésének a korszak gyermekfelfogásának változásait is befolyásoló főbb elemei.

Az 1930-as 1940-es évek jelentős változása a játékkereskedelem jelentős piaci szegmenseként való elismerése, a fogyasztók nevelésében betöltött szerepének kiemelése, s ennek a szakmai körök által a szakmai fórumokon és a napi sajtóban való tudatosítása. Ez nem független attól, hogy a játék pedagógiai jelentősége elfogadottá vált, s hogy a gyermekjáték *társadalmi státuszjelölő funkciója* a fogyasztás egyik fontos tényezője lett. A kutatás feltárta az életreform, a társadalmi reform és a reformpedagógiák szellemében születő játékszerek megjelenését a hazai játékkereskedelemben, s azt, hogy hogyan fogadták ezeket a kereskedők, a fogyasztók és a sajtó. Emellett kitért a korszak gyermekkultúrájának és az életreform szellében megszülető játékkészítés legjelentősebb hazai művészegyéniségeit, azok nemzetközi kapcsolatait, a munkájukra ható nemzetközi recepciók hatásokat is.

- f) az életreform hatások megjelenése a különböző pedagógus szakmai csoportok mentalitásában, a vizsgált korszak magyar reformpedagógiai koncepcióiban, a releváns pedagógiai folyóirataiban, iskolai gyakorlatában.

A kutatás során feltárássra kerültek az életreform és a reformpedagógia kontextusainak a hazai pedagógiai nyilvánosság, a hazai pedagógiai folyóiratokban (Magyar Pedagógia, Jövő útjain, Néptanítók Lapja, A Gyermek) a harmincas években megjelenő különböző formái, az ezek kereteiben kialakuló új pedagógiai kánonok működési mechanizmusai, amelyek megteremtik

a különböző új társadalmi valóságok, a hétköznapiak, tudományok, és a gyermekek világának változásait. Az intézményesülési folyamatok részeként a kutatás tárgyát képezi az életreform-irányzatok különböző pedagógia egyesületekben és társaságokban (Magyar Paedagogiai Társaság, Kisdiednevelők Országos Egyesülete) megragadható hatása. A kutatás részletesen foglalkozott a budai Új iskola – Domokos Lászlóné és kollégái – tevékenységének köszönhetően 1914 és 1948 között a magyar reformpedagógia meghatározó műhelyének életreform kötődéseivel. Emellett számos új elemmel gazdagodott az életreformmal közvetlen kapcsolatban álló Rudolf Steiner pedagógiai munkásságának hazai recepciója, a korabeli Waldorf mozgalom széleskörű levéltári kutatára épülő eddig ismeretlen elemeinek feltárása is.

4. A kutatási eredmények eddigi disszeminációja

a) A kutatás legfőbb disszeminációs területe a Múcsarnok 2018 októberében megnyíló Titkos történetek – az életreform és a művészetek kiállítása jelentette, amely széles interdiszciplináris együttműködésnek tekinthető. A tárlat tudományos koncepciójának megalapozói, a **kiállítás kurátorai kutatócsoportunk szenior kutatói** (Németh András, Boreczky Ágnes, Tészabó Júlia, Vincze Beatrix, Kempf Katalin, valamint az időközben tragikusan fiatalon elhunyt mozdulatművész, Fenyves Márk. Annak kivitelezésében aktívan részt vettek a **kutatócsoporthoz kapcsolódó doktori program posztdoktorai** (Szabó Zoltán András, Pethő Villó, Pirka Veronika), illetve **doktorandusz és doktorjelölt hallgatói** (Balogh Brigitta, Balogh Janka, Szente Dorina, Nagy Andrea, Földiné Irtl Melinda, Komár Lajos, Polyák Zsuzsanna, Amati Gergely, Hársfalvi Virág, Fenyves Márk, Földesi Renáta, Sófalvi Emese) is. A kiállítás sokrétűségére való tekintettel a **közel egy éves előkészítő munkában** ezt a szűkebb szakmai stábot szakértőként Ehrenhard Skiera professzor és Szegő György a Múcsarnok igazgatója is támogatta. A művészettörténeti kapcsolódásokat kutatócsoportunk két művészettörténész kutatója Tészabó Júlia és Hársfalvi Virág tárta fel. A kiállítás grafikai arculata Orosz István és Plavec Sára, építészeti koncepciójának kialakítása Ertsey Attila munkája. A kiállításhoz kapcsolódó Rejtett történetek című tudományos tanulmánykötet szerkesztője Németh András és Ehrenhard Skiera voltak, az abban szereplő német tanulmányok fordítását szintén a kutatócsoport tagjai Balogh Brigitta és Vincze Beatrix végezte.

A széleskörű **dokumentum és tárgyi gyűjtőmunkára**, illetve kiterjedt **hazai és nemzetközi levéltári és könyvtári kutatásokra** épülő előkészületet jelentő nagyszabású kiállítás felvállalásával a kutatócsoport lehetőséget kapott arra, hogy kutatási eredményeit átvigye, integrálja és a széles körű hazai és nemzetközi szakmai és laikus közösséggel ismertesse meg.

Miként a 2004 óta folyó kutatás eddigi eredményei is igazolják, a kiállítás középpontjában álló mozgalom a múlt századforduló táján virágkorát élte az Osztrák-Magyar Monarchiában is. A vegetarizmus, természetgyógyászat és a testkultúra, valamint a különböző okkult vallási megnyilvánulások, társadalomjobbító reformelképzelések leginkább a nagypolgárság és az arisztokrácia köreiben terjedtek el, míg a kispolgárság és a munkások világában az antialkoholista, a torna- és sportmozgalmak, valamint a természetjáró- és túramozgalmak váltak népszerűvé. A Monarchia fővárosaiban, Bécsben, Prágában és Budapesten ekkor megjelenő fiatal írók, képzőművészek, zeneszerzők, filozófusok, természet- és társadalomtudósok gyakran maguk is követői, sőt terjesztői voltak a divatos önreform törekvéseknek és az azokhoz kapcsolódó különböző ezoterikus, gnosztikus üdvöztanoknak, társadalmi reformutópiáknak.

Ebből kiindulva a kiállítás nem csupán az életreform régiókban megjelenő különböző irányzatainak bemutatására vállalkozott. Miként a „Rejtett történetek” cím is utal arra, kitekintett a korszak alkotóművészeinek a fenti mozgalmakhoz fűződő, eddig részben feltáratlan, „rejtett” kapcsolatára is. Bemutatva azoknak a különböző életmódbeli, szellemi, vallási, spirituális, társadalmi és művészeti reformmozgalmakban betöltött aktív szerepét, műveikre, világfelfogásukra gyakorolt hatását. A múlt századforduló képzőművészetének ikonikus művei, a kiállítás kínálta új megvilágításban, feltárják azokat a „rejtett” összefüggéseket is, amelyek az ismert értelmezéseken, stiláris jegyeken túlmutatva bizonyítják a kiállított művek és alkotóik életreform kötődését, eszmei és szemléleti azonosulását a mozgalomhoz kapcsolódó külföldi kortársaik látásmódjával; a természethez, a múlthoz, az emberhez, a testhez, a spiritualitáshoz, a transzcendencia vizuális – a fényvel megalkotható – kísérleteihez fűződő sajátos új viszonyukat.

Nem véletlen, hogy a fenti összetartozás jegyében nálunk, és más európai országban is számos művészközösség alakult. Ezek egymással kialakított szoros kapcsolata, a nemzetközi együttműködés szintén erősítette a művekben rejlő közös szellemiség kialakítását is. Jelentős hazai festő-tanárok, közösség- és szemléletalakító személyek játszottak szerepet az életreform-mozgalom és szemléletmód művészek felé való közvetítésében is. Kiemelkedik közülük müncheni festőiskoláját Magyarországra áthozó, testvére révén a keleti tanokkal korán megismerkedő Hollósy Simon, továbbá a Gödöllőn művész- és életreform közösséget alapító Körösfői Kriesch Aladár és Nagy Sándor. A kiállítás az életreform és a művészetek kapcsolatának „rejtett történetét” a korszak képzőművészeti alkotásai mellett a századforduló társzművészeti törekvéseit is bemutató korabeli fotó és tárgyi dokumentumanyag segítségével tette szemléletessé.

A kiállítás nívója, hogy Magyarországon elsőként mutatta be ezt az eddig a szakértői körökben is alig ismert témát. Ezzel mintegy bekapcsolódva a témát megnyitó, Harald Szemann emblemikus Monte Verità kiállításával kezdődő nagyszabású európai kiállítási projektek sorába, amelyek az életreform mozgalom társadalomtörténeti és művészeti áttekintéseit nyújtották. Ezek közé tartozik; 2001 Die Lebensreform – Entwürfe zur Neugestaltung von Kunst und Leben (Az életreform – Vázlatok az élet és a művészet áttervezéséhez 1900-tól), Darmstadt, Institut Mathildenhöhe; 2009 Karl Wilhelm Diefenbach (1851-1913) Lieber sterben, als meine Ideale verleugnen (Inkább meghalok, semmint eszméimet feladjam). München, Villa Stuck; 2011 Der Prophet. Die Welt des Karl Wilhelm Diefenbach (A próféta, Karl Wilhelm Diefenbach világa, Bécs, Hermesvilla; 2015 Künstler und Propheten: Eine geheime Geschichte der Moderne (Művészek és próféták – a modern kor titkos története), Frankfurt Schirn Kunsthalle; 2015 Umělci a Proroci: Schiele, Hundertwasser, Kupka, Beuys a dalši (Művészek és próféták: Schiele, Hundertwasser, Kupka, Beuys és mások), Prága, Nemzeti Múzeum

Ennek a 20. század első évtizedeiben kibontakozó, látszólag a múlt homályába vesző mozgalomnak vannak napjainknak szóló közvetlen üzenetei is. Annak eszméi, életviteli elemei, „tovább-élő utópiái” később újra feltűnnek majd a „hatvannyolcas mozgalmak”, majd a „New Age” nyomán kibontakozó vallási, politikai, gazdasági reformelképzelésekben, és kortárs művészeti irányzatokban is. Hatással voltak például a szabad testmozgást biztosító, sportos öltözet népszerűvé válására, a fitness-mozgalom, a vegetáriánus étkezés, a biogazdálkodás és a reformkonyha, az ökológiai mozgalmak, a természetgyógyászat szemléletmódjára. Hatásuk jelen van a hétköznapi életvezetési gyakorlatának számos elemében is. Például a különböző keleti vallások és küzdősportok, az antropológia és az ezotéria más irányzatainak térhódításában, a kertvárosi és természet-közeli lakókörnyezet

kialakítására, továbbá az egyenrangú kapcsolatokra törekvő közösségi élet és a reformpedagógia gyermekközpontú nevelési gyakorlatának számos mai megnyilvánulásában is.

A kiállításnak ezt a tudományos kutatáson túlmutató második – de hosszabb távon elsődleges fontosságú – célkitűzését, üzeneteinek napjaink művészet iránti igényes közönség és a kortárs művészek felé történő exponálását több a kutatócsoport tagjainak aktív részvételével megvalósuló további program is támogatta: A kiállítás megnyitásától kezdődően a kiállítás megalkotónak **tárlatvezetései** mellett számos **műhelybeszélgetésre**, a témát interdiszciplináris nyitottsággal kezelő kutatók, közéleti személyiségek felkérésével **exkluzív tárlatvezetésekre** is sor került. A kísérő programok közül említést érdemel például a nagy sikerű **Lábán Rudolf, Monte Verita, Waldorf és Hamvas Béla nap** is.

b) A rendezvénysort a kiállítás finisszázsaként 2019. január 15-16-án a Múcsarnokban megrendezett közel 100 fő érdeklődőt vonzó, **nemzetközi konferencia** zárta, amelynek fő szervezői szintén a kiállítást tudományos koncepciójának kidolgozását és gyakorlati kivitelezését végző OTKA kutatócsoport, illetve a kapcsolódó Elméleti-Történeti Pedagógiai Doktori Program tagjai voltak. Az ELTE PPK, a Múcsarnok és a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával megvalósuló rendezvény neves külföldi és hazai szakértők bevonásával interdiszciplináris megközelítésben vizsgálta az életreform és művészet kapcsolatának pedagógiai, illetve tágabb társadalomtörténeti kontextusait. A konferencia egyben részösszegzése és reflexiója volt a magyarországi életreform mozgalom genezisének és intézményesülését feltáró több évtizedes OTKA kutatásunknak is. A konferencia előadásainak szűkített tanulmányai Lang Verlag gondozásában 2020 januárjában jelentek meg egy Vincze Beatrix, Kempf katalin és Német andrás által szerkesztett angol nyelvű tanulmánykötet formájában.

A nagyszerű konferencia újabb lehetőséget nyújtott a kutatás eredményeinek a szélesebb szakmai közönséggel közös kommunikációjára. Ez a rendezvény nem csupán a különböző tudományok közötti, hanem a különböző generációk és szakmai csoportok közötti párbeszéd elmélyítését is lehetővé tette. A kapcsolódó, különböző iskolák gyakorló pedagógusai és a múzeumpedagógusok számára rendezett **workshop** szintén az életreform mozgalom művelődéstörténeti szerepének, pedagógiai tartalmainak, tovább élő elemeinek népszerűsítő a pedagógiai gyakorlat számára is felhasználható bemutatására vállalkozott.

5. A kutatás eredményeinek további hasznosíthatósága:

a) A fentiekben részletesen bemutatott kiállítás mellett a különböző egyéb tudományos rendezvények és az újabb publikációk által kommunikált kutatási eredmények jelentős mértékben hozzájárultak a 20. század első felének, ezen belül a reformpedagógia és a különböző pedagógiai reformok, illetve társadalmi reformmozgalmak differenciáltabb értékeléséhez.

b) A kutatás interdiszciplináris jellegéből adódóan annak eredményei nem csupán a szűkebb értelemben vett pedagógia- illetve művelődéstörténet, hanem más rokon diszciplínák kutatásainak megalapozásában is felhasználhatók lehetnek.

c) Azok a különböző további tudománynépszerűsítő rendezvények útján eljuthatnak a téma iránt érdeklődő laikus közönséghez is.

d) Az újabb kutatási eredmények felhasználásra kerültek a kutatáshoz kapcsolódó doktorandusz hallgatók, továbbá BA és MA szakos hallgatók számára az új szakmai ismeretek és kutatási tapasztalatok megszerzésének lehetőségét. e) Az eredmények hozzájárulnak a Pedagógiai és Pszichológiai Kar képzéseinek (pedagógia BA,

neveléstudományi MA, Neveléstudományi Doktori Iskola Elméleti és Történeti Program) tudományos tartalmainak folyamatos tartalmi fejlesztéséhez

6. A kutatási eredmények publikálása

A kutatás tudományos részeredményeinek publikálása annak kezdete óta folyamatosan megvalósult. A projekt részeredményei számos rangos hazai és nemzetközi tudományos konferencia (ONK és ISCHE 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, és a kutatócsoport által szervezett szakmai rendezvény (Eger 2017, 2018, Budapest Múcsarnok 2019) keretében, melyek 150 tételben kerültek a kerültek bemutatásra. (ld. publikációk részletes leírása) A legfontosabb eredmények az alábbi külföldi és hazai kiadóknál megjelenő kötetek és minősített szakmai folyóiratokban megjelenő tanulmányok összegzik:

1. Vincze Beatrix - Kempf Katalin - Németh András (eds): Hidden Stories - Life Reform Movements and the Art, Peter Lang Publisher, Berlin et al. ISBN 978 3 631 811 48 1 DOI: 10.3726/b1694, 2020.
2. Vincze Beatrix - Kempf Katalin - Németh András (szerk.): Rejtett történetek. Gondolat Kiadó – Múcsarnok, Budapest, 2020 (megjelenés alatt)
3. Kempf, Katalin - Vincze, Beatrix - Németh, András (szerk.): Hidden Stories/Verborgene Geschichten/Rejtett történetek, Budapest, Eötvös Lóránd Tudományegyetem (2019) , 60 p. ISBN: 9789636939199, 2019
4. Vincze Beatrix: Harmadikutas pedagógiai és életreform törekvések. – Utópia vagy valóság: Németh László Kert-Magyarországa. ELTE PPK, Budapest 2019, 230 p. Habilitációs dolgozat. Kézirat (megjelenés alatt)
5. Földesi, Renáta: Pető András életpályája: a konduktív pedagógiához vezető út (1911-1967), ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Megjelenés/Fokozatszerzés éve: 2019. 230 p.
6. Németh András - Skiera Ehrenhard (szerk.): Rejtett történetek - az életreform mozgalmak és a művészetek. Múcsarnok, Budapest., 2018
7. Boreczky Ágnes - Vincze Beatrix (szerk.): Reformpedagógia és életreform - recepciós tendenciák, intézményesülési folyamatok. Gondolat Kiadó, Budapest., 2018
8. Németh, András - Vincze, Beatrix (szerk.): Továbbélő utópiák - magyar életreform-törekvések és nemzetközi recepciós hatások. Budapest: Gondolat Kiadó, 2017.

Összesen: **8 monografikus munka**

Impaktos folyóiratokban megjelenő tanulmányok:

Németh András, Nagy Andrea: Life Reform and Reform Pedagogy in Hungary. SODOBNA PEDAGOGIKA: JOURNAL OF CONTEMPORARY EDUCATIONAL STUDIES 70 (136): (1) pp. 192-205., 2019

Németh András, Pukánszky Béla: Life reform efforts in the Austro-Hungarian monarchy and their impact on Hungarian cultural and pedagogical reforms, PAEDAGOGICA HISTORICA 2019: pp. 1-18., 2019

Pukánszky, Béla: Life reform and talent care in Tarhos: The failure of a promising Hungarian school experiment in the early 1950s, HISTORY OF EDUCATION AND CHILDREN'S LITERATURE XIV. : 2. pp. 749-761., 2019

Németh András: Rejtett történetek - életreform törekvések és a művészetek., Magyar Művészet, VI. 3. sz. 58-67., 2018.

Németh András: Életform-törekvések az Osztrák–Magyar Monarchiában és hatásuk a korabeli művészeti, művelődési és pedagógiai reformokra., Sármán – Parsons Ilona és Szegő György (szerk.): Az Osztrák – Magyar Monarchia mint művészeti színtér. Múcsarnok, Budapest, 54-91, 2017.

Összesen: **61** könyvfejezet és folyóiratban megjelenő tanulmány

Egyéb produktumok:

Németh András és munkatársai: Rejtett történetek - az életreform mozgalmak és a művészetek. Múcsarnok Kiállítás 2018. október 6 – 2019. január 20.

<http://mucsarnok.hu/kiallitasok/kiallitasok.php?mid=YnvqFLjsiAaZrxnOvTDOIJ>

A kiállításhoz kapcsolódó kb **500** korabeli, fotó, könyv, folyóirat és tárgyi dokumentum, továbbá a kiállítás koncepciója, forgatókönyve, terembeosztás és teremfelíratok (kb. 4 szerzői ív)